

Muutama muistelus kansakoulusta

Alkuvaikutelmia

Aloitin koulunkäynnin syksyllä 1933. Kuuluin Aleksis Kiven koulun koulupiiriin, mutta ekaluokkamme erään toisen ekaluokan kanssa oli sijoitettu tilapäisesti yhdeksi kouluvuodeksi Pääskylänkatu 3:ssa sijainneeseen Sörnäisten NMKY:n omistamaan tirolilaismajaa muistuttaneeseen hirsirakennukseen. Aleksis Kiven koulua näet rakennettiin parhaillaan. Se valmistuikin seuraavan lukuvuoden alkuun. Tilapäiskoulumme oli kyllä jo alun perin rakennettu koulurakennukseksi v. 1905. Sen ensimmäisenä vuokralaisena oli ollut Sörnäisten yhteiskoulu, nykyinen Kallion lukio, joka toimi tässä rakennuksessa vuoteen 1923 asti. Samana vuonna rakennuksen osti Sörnäisten NMKY, jonka toiminta jatkui siinä aina vuoteen 1964 saakka, jolloin rakennus purettiin. Myöhemmin tämä talo tuli minulle hyvin tutuksi, sillä olin monta vuotta Sörkän ”kristikan” aktiivijäsen.

Mielenkiintoinen sattuma on, että minulle tuli opettajaksi naisopettaja, joka myöhemmin valmistuttuani poikkeuskoulutuksessa opettajaksi oli opettajatoimeni ensimmäisenä kouluvuonna työtoverini ennen siirtymistään eläkkeelle.

Meitä oli tuolloin kuusi perheenjäsentä. Asuimme pienessä huoneen ja keittokomeron käsittävässä asunnossa. Isä oli krooni-

sesti sairas. Myös äidillä oli heikko terveys. Vain isäni kävi ansiotyössä. Äiti hoiti lapsia kotona. Elimme suuressa puutteessa.

Olin oppinut lukemaan ennen kouluun menoani. Täyttäessäni seitsemän vuotta kävin hakemassa itselleni Kallion kirjastosta syntymäpäivänäni lainauskortin. Lainaaajalta edellytettiin tuolloin seitsemän vuoden ikää. Sen jälkeen poikkesin kirjastossa lähes päivittäin, koska lainata saattoi vain yhden kirjan kerrallaan. Silti iloitsin suuresti saadessani koulusta itselleni oman kirjan, aapisen. Lisäksi sain laskukirjan sekä kynän ja kumin omakseni. Pidin aapiskirjan kuvista, ja muutamat niistä ovat vieläkin mielessäni mieluisina muistikuvina. Kuvia katsellessani jäi mieleen joitakin kuviin liittyviä tavausharjoituksiakin, kuten “Os-ta Ol-li o-me-ni-a, o-me-nat o-vat ma-kei-ta. Vii-vi ui ja Ee-vi ui” sekä joitakuita muita. Näin aikuisena on kuitenkin todettava, että sen ajan aapinen oli tehty kuvaamaan yksinomaan, ainoastaan ja vain maalaiselämää, sekin mahdollisimman idyllisenä, mutta ah, niin kauniina ja huolettomana. Kuvittajana Martta Wendelin-kuuluisuus.

Olin pienenä käynyt pyhäkouluja ja saanut sieltä vaikutteita. Ehkä siitä ja kodin ankeudesta johtui, että kun olimme voimistelemassa koulun pienessä juhla- ja voimistelusalissa ja siellä marssimme ympyrää laulaen “Vasen, oikea, vasen, oikea tahdissa vain astuu”, niin huoneen seinällä olevan, Kristusta kuvaavan kasvoreliefin surullinen ilme loi mielessäni voimistelutunneille alakuloisen sävyn.

Kouluruokaa saivat ilmaiseksi vain varattomien lapset. Muiden oli maksettava ruokailusta, jos halusivat syödä kouluruokaa. Se vaihteli siten, että joka toinen päivä oli puuroa tai velliä ja joka toinen päivä oli keittoa. Ne, jotka eivät osallistuneet ruokailuun, söivät omia eväitään luokassa. Minulla oli lähes aina nälkä. Minulla olisi ollut oikeus varattoman perheen lapsena saada

Kouluruoka syötiin ennen vanhaan luokahuoneissa, jonne opettaja haki ämpärillisen keittoa koulun keittiöstä. Myöhemmin kouluihin on rakennettu tällaisia ruokaloita.

ilmaista ruokaa, mutta vanhempani eivät ilmeisesti olleet jostakin syystä hakeneet asian vaatimaa lupaa. Mutta olin ekaluokkalainen enkä tällaisista luvista mitään ymmärtänyt. Kun koitti aterioinnin aika, siirryin ruokailuun menevien muassa alakerassa sijainneeseen ruokasaliin. Ja ruoka maistui hyvältä! Ilo loppui kuitenkin lyhyeen, kun opettajalle ilmoitettiin, että ruokailijoita on yksi enemmän kuin sinne kuului. Asia tutkittiin, ja siihen loppui minun kouluruokailuni sinä lukuvuonna. Kaikkina seuraavina lukuvuosina olin sitten ilmaiseen ruokailuun oikeutettu. Jotenkin koin, että minua oli kohdeltu epäoikeudenmukaisesti.

Äidillä oli sisar “Amerikoissa”. Hän tiesi vaikean taloudellisen tilanteemme. Niinpä hän joskus lähetti kirjeessä muutaman dollarin sekä vaatepaketteja. Mm. kerran paketissa oli äidille aito turkki. Pian se kuitenkin löysi tiensä panttilainakonttoriin, jonne se

lopullisesti jäikin. Oli sinne jäänyt muutakin lunastamatonta.

Kerran paketissa oli minulle tarkoitettu ulkoiluasu. Se oli tummansininen, haalarityyppinen, lämpimästä villakankaasta valmistettu asu kiiltävine nappeineen. Tuollainen vaatekappale oli tuiki tuntematon siihen aikaan. Niin kaunista ja lämmintä asua ei minulla ollut koskaan ollutkaan. Heti seuraavana aamuna puin sen ylleni kouluun lähtiessäni. Koulupäivästä muodostui minulle järkytys. Oitis koulun pihalle ehdittyäni ja joka ainoalla välitunnilla muut lapset olivat kimpussani pilkaton minua viiltävin sanoin. Siinä olin kaikkien keskellä voimatta millään tavoin puolustautua. Tuntui, ettei koulupäivä koskaan loppuisi. Kun tulin kotiin, sanoin, etten sitä pukua toista kertaa pane päälleni. Meillä oli ankara kotikasvatus. Mutta vanhempani lopulta ymmärsivät henkisen hätäni, eikä minun tarvinnut pukea tuota asua ylleni. Kokemus oli lopulta varsin traumaattinen: köyhän mukulan ei näköjään sopinut erottautua joukosta.

Välitunnit olivat taas osaltani kohdallaan, kuten ennen tätä tapausta. Enkä kouluajanani joutunut enää kavereiden pilkan tai kiusanteon kohteeksi. Päinvastoin kaverina olin suosittu siinä kuin joku toinenkin.

Ensi kosketukset koulun terveydenhoitoon

Tuona ensimmäisenä kouluvuonna puhkesi Helsingissä tavallista rajumpi influenssaepidemia. Sen ehkäisemiseksi kansakoulujen kanslia ryhtyi hyvin erikoiseen kampanjaan. Jokaiselle kansakoululaiselle oli kotona valmistettava kaulaan ripustettavaksi kamferin kappaleita sisältävä pieni pussi. Sitä oli pidettävä kaulassa yhtämittäisesti parin viikon ajan. Pussista levisi sieraimiin

Monelle lapselle käynti hammaslääkärissä on ollut pelottavaa, varsinkin kun puudutuslääkkeitä harvoin käytettiin.

jatkuvasti kamferin hajua. Ajateltiin ilmeisesti, että tällä tavoin voitaisiin ehkäistä taudin tarttuminen. Opettaja tarkasti koulussa, että oppilaille oli tämä pussi kaulassaan. Kamferin haju oli aika yököttävä. Oli siinä koululaisilla kestämistä. Itse en sillä kertaa saanut tartuntaa. Auttoikohan pussi!

Päivänä muutamana opettaja ilmoitti meille oppilaille, että seuraavana päivänä menisimme retkelle. Henkeä täynnä riensimmekin kouluun: olihan tällainen retki jotakin uutta ja jännittävää. Ja retkelle lähdettiin suuntana Sturenkatu. Pareittain siinä iloisina marssittiin. Mutta ei aikaakaan ja voi kauhistus! Matkamme kohteena oli nykyisen ammattikoulun takana sijaitseva suuri punatiilinen ruotsinkielinen kansakoulu ja siellä hammasklinikka!

Odotussalissa istuimme koko joukko ja vuoron perään astuimme sitten hammaslääkärin tuoliin. Suu auki, ja hammaslääkäri tutki hampaat sekä merkitsi punaiseen korttiin melkoisen määrän rasteja. Retki tiesi monta kamalaa käyntiä tuon koulun hammasklinikalla. Hymy siinä hyytyi monta kertaa. Sitä retkeä en unohda koskaan!

Aleksis Kiven kansakoulu Helsingissä oli aikanaan Skandinavian suurimpia ja komeimpia koulurakennuksia.

Upouuteen suureen kouluun

Toinen kouluvuoteni alkoi sitten Aleksis Kiven koulussa. Koulu oli siihen aikaan Euroopan suurin kansakoulu. Meistä oppilaista se oli sitä paitsi Euroopan hienoin. Koulua käytiin sekä aamu- että iltavuorossa. Koulussa oli n. 2300 oppilasta. Se oli varustettu keskusradioin ensimmäisenä Suomessa. Siinä oli sekä

juhla- että erillinen voimistelusal. Fysiikan opetussali nousevine oppilastiloineen antoi myös aihetta ylpeyteen. Käytävät olivat avarat ja luokkahuoneet tilavat. Alakoululla oli oma erillinen sisäänkäyntinsä ja pihamaansa. Yläluokilla oli yhteinen pihamaa, mutta sieltäkin oli eri sisäänkäynti tytöille ja pojille. Olimme ylpeitä koulustamme.

Kallella kypärin kolmannelle luokalle

Alaluokilla olivat tytöt ja pojat samalla luokalla. Kolman-
nesta luokasta lähtien muodostettiin erilliset poika- ja tyttöluokat
siten, että kahden toisen luokan pojista muodostettiin poikaluokka
ja vastaavasti tytöistä tyttöluokka. Luokissa oli yleensä 42 oppilas-
ta. Tyttöillä oli naisopettaja, pojilla miesopettaja.

Kolmas luokka, jota olin aloittamassa, oli muodostettu niistä
pojista, jotka olivat aloittaneet ekaluokkansa Sörnäisten NMKY:ssä
ja jatkaneet tokaluokkalaisina uudessa Aleksis Kiven koulussa,
joten tunsin heidät kaikki.

Yläkoulun puolelle siirtymiseni oli kuitenkin poikkeukselli-
nen, jopa tyrmäävä, masentava. Tämän seikan selvittämiseksi
minun on kerrottava pieni episodi.

Yksi isäni sisarista oli nuorena ollut pelastusarmeijalainen,
mutta joutunut eroamaan mentyään naimisiin järjestöön
kuulumattoman miehen kanssa. Hän oli kuitenkin mukana aktiivina
ulkojäsenenä pelastusarmeijan toiminnassa. Tukeakseen
perhettämme sen ahdingossa hän sai mm. järjestettyä minut pelas-
tusarmeijan kesäleirille Mustikkamaalle; hän järjesti myös useam-
man kerran perheellemme mahdollisuuden osallistua pelastusar-
meijan joulutilaisuuksiin, joissa tilaisuuden päätyttyä jaettiin osal

listujille isot paperikassilliset jouluruoka-aineksia.

Kun toinen kouluvuoteni päättyi, tätini sai järjestettyä minut kesän ajaksi erääseen perheeseen umpiruotsalaiseen kuntaan Länsi-Uudellamaalla. Perheessä oli ikäiseni poika, joka ajateltiin aikanaan pantavaksi ruotsinkieliseen oppikouluun. Siksi haluttiin pojan seuraksi suomenkielinen poika, joka toimisi pojan jonkinlaisena suomen kielen opettajana puhumalla hänelle suomea. Tarttuiko hänen mieleensä joitakin suomen kielen sanoja vai ei, sitä en muista. Kuitenkin kävi niin, että minulle jäi mieleen joukko ruotsinkielisiä arkipäivän sanoja ja sanontoja väkisinkin: koko perhehän puhui kaikki päivät ruotsia.

No, sitten alkoi kolmas luokka. Jostakin syystä jouduin olemaan tuossa perheessä niin kauan, että ensimmäiset koulupäivät olivat jo takanapäin, kun minä poika tulin kouluun. Vanhempani olivat ilmeisesti ilmoittaneet myöhästymisestääni, sillä opettaja oli ovella minua vastassa. Muut oppilaat hän istutti paikoilleen, mutta kutsui minut luokan korokkeelle esitelläkseen minut luokalle ikään kuin uutena oppilaana, vaikka tunsin heidät ja he minut. Siinä hän esitti minulle joukon kysymyksiä, joihin vastasin parhaani mukaan. Hetken päästä hän esitti luokalle kysymyksen: "Eikö tämä poika kuuluisi ruotsinkieliseen kouluun?" Olin vastauksessani käyttänyt suomenkielisten sanojen joukossa jonkun ruotsinkielisen sanan, sitä paitsi molemmat etunimeni sekä sukunimeni ovat ruotsinkieliset. Järkytyin ja purskahdin itkuun. Täytyihän opettajan tietää papereistaan, että olin jo käynyt kaksi kouluvuotta suomenkielistä koulua. Sitten hän kuitenkin ohjasi minut paikalleni, eikä asiasta jälkeinpäin enää mitään puhuttu. Koin itseni äärimmäisen nolatuksi ja pelko ruotsinkieliseen kouluun siirtämisestäni kalvoi jonkun aikaa mieltäni. Koulukavereideni kanssa ei asiasta syntynyt häm-

minkii. Mutta haava jäi sieluuni: koin, että minut oli nolattu rankasti koko porukan edessä.

Opettajan ideologioiden vaikutus hänen opetukseensa

Opettajan menettely selvisi sittemmin niiden neljän kouluvuoden aikana, jona tämä joukko oli hänen oppilainaan. Koko joukosta siirtyi oppikouluun vain 4-5 oppilasta, luokalle jäi 2-3 oppilasta ja tilalle tuli vain muutama. Joukko pysyi siten hyvin yhtenäisenä. Opettajastakin opittiin tuntemaan yhtä ja toista.

Opettajamme ei ollut tuon ajan tavanomainen opettajatyyppeä. Hän oli toiminut pitkään vankilaopettajana, tullut juuri eläkeikään ja saanut kouluhallitukselta luvan jatkaa opetustyötään. Hän oli hyvin uskovainen, mikä heijastui monin tavoin hänen opetuksessaan muillakin kuin uskonnon tunneilla. Hän oli absolutisti. Näin myös raittiuskasvatus painottui hänen kasvatustyössään. Kaiken lisäksi hän oli sotien jälkeen lakkautetun yltiöisänmaallisen puolueen IKL:n (Isänmaallisen kansanliikkeen) jäsen. Alkuaikoina hänellä oli toisinaan yllään musta paita ja sininen solmio, joita IKL:läiset käyttivät. Sittemmin kiellettiin näiden käyttö virkatehtävissä. Tottakai nämä asusteet ärsyttivät työläiskaupunginosan poikia.

Selvää oli, että opettajamme poliittinen näkemys vaikutti hänen jokapäiväiseen työhönsä. Vaikka tuohon aikaan maan kaikissa kouluissa opetettiin maakuntalauluja ja muita isänmaallisia lauluja, niin niiden lisäksi meidän luokkamme opetteli joukon heimoveljeysaatteeseen ja Suur-Suomi-toiveisiin liittyviä lauluja äidinkielen tunneilla runoina. Koulussa oli erikseen laulun (nykyi-

sin musiikin) opettaja, joka huolehti laulunopetuksesta. Hän oli eräs tunnetuimmista suomalaisista säveltäjistä, Heino Kaski, joka kuoli samana päivänä kuin säveltäjämestari Jean Sibelius.

Opettajamme oli pienikokoinen. Ihmisenä hän oli aito ja vilpitön ja pyrki sellaisena kasvattamaan meitä Sörkän kundeja parhaan kykynsä mukaan. Tapakasvatukseen hän kiinnitti erityistä huomiota ja oli siinä tinkimätön. Rehellisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja huomaavaisuutta hän aina jaksoi korostaa. Kasvatus kulki kaiken edellä. Jos opetustapahtumassa syntyi jokin häiriö, hän puuttui siihen heti ja asia hoidettiin ennen kuin opetusta taas jatkettiin. Kaikesta tästä tunnen kiitollisuutta häntä kohtaan.

Sen sijaan uskonnon, raittiuskasvatuksen ja yltiö-isänmaallisuuden liiallinen korostaminen meitä poikia usein harmitti. Jokaiselle uskontotunnille oli läksyyn liittyvä raamatunlause osattava ulkoa. Monille se oli kova pala. Kaikkihan eivät osanneet tai eivät olleet lukeneet, ja vaikeuksiaahan se heille tiesi. Ulkoa luettiin myös heimoveljeysaatteeseen liittyviä lauluja sekä runoja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista. Topeliuksen Maamme-kirja oli ahkerassa käytössä.

Harvinaisinta, mitä tiedän kansakouluissamme yleensä harjoitetun, oli hänen suorittama oppilaiden luokittelu hänen käsityksensä mukaisesti lahjakkaisiin ja vähemmän lahjakkaisiin oppilaisiin. Kiltteydellä, huolellisuudella ja ahkeruudella oli myös oma vaikutuksensa tähän jaotteluun. Varmaan tämä menettely liittyi hänen ehdottomuuteensa. Olihan hän syvästi uskonnollinen, ehdottoman raitis ja kiihkeän isänmaallinen. Ehkä myös hänen pitkäaikainen kokemuksensa vankilaopettajana oli antanut hänelle virikkeitä siihen, jota alla ja hieman myöhemmin muissa yhteyksissä kuvaan.

Tämä luokittelu ilmeni heti kolmannen luokan opiskelun alkaessa. Hän lienee tutkaillut meitä alun pitäen tarkasti ja vetänyt sitten johtopäätöksensä, sillä suurin osa meistä istui yhdellä ja samalla paikallaan nuo yläkoulun neljä lukuvuotta! Pian me oppilaat huomasimme, että luokan ikkunoita lähinnä olevassa jonossa istuivat menestyvimmat oppilaat, heidän vieressään lähinnä parhaimmat jne.

Mielenkiinoista oli, että oppilaat eivät tästä erityisemmin keskustelleet keskenään, vaikka kaikki olivat asiasta hyvin selvillä. Toisaalta on muistettava, ettei kansakoulun arvosanoilla ollut sellaista painoarvoa kuin koulun arvosanoilla nykyisin. Kun koulu oli käyty ja pyrittiin töihin, oleellista oli, ettei käytöstä eikä huolellisuutta ollut alennettu. Varmaan oli myös työpaikkoja, joissa todistukseen tuskin vilkaistiin.

Opettajan rangaistusmenetelmistä

Erikoisina voidaan pitää myös opettajamme rankaisutapoja. Hän ei huutanut luokassa, ei katkonut karttakeppejä eikä lyönyt näpeille. Joukkorangaistukseen hän sen sijaan turvautui varsin usein. Hälinän syntyessä hän määräsi pojat seisomaan, kääntymään takaseinään päin ja nostamaan sitten kädet ylös. Kädet ylhäällä siinä seistiin. Pian kädet väsyivät ja pyrkivät laskemaan. Silloin kuului opettajan tiukka käsky: "Kädet suoriksi!" Häijyä teki! Jotkut (itsekin) yrittivät pitää olkavarren hihasta suullaan kiinni ja näin helpottaa oloaan. Auttoihan se vähän. Taas vallitsi työrauha luokassa. Kerran pari hän rankaisi yksittäistä poikaa seisottamalla tätä kyykyssä samalla kun pojan oli pidettävä käsiä pystyssä. Se oli

kova paikka, mutta kovia olivat pojatkin. Joskus hän kutsui suupaltin oppilaan eteensä, otti käteensä viivoittimen ja napsautti sillä poikaa huulille. Se teki varmasti kipeätä. Nurkassakin toki seistiin, ja arestiin hän jätti – harvemmin, joten tavallisetkin rankaisutavat olivat hänelle tutut.

Vielä kuitenkin pari omakohtaista esimerkkiä hänen rankaisutavoistaan:

Joinakin kertoina hän vei meidät voimistelutunnin jälkeen suihkuun. Harvemmin tosin. Silloin toimme kouluun pyyheliinan. Oli äidinkielen oppitunnin alku. Opettaja ei vielä ollut tullut luokkaan. Juttelimme keskenämme. Olin asettanut pyyheliinani pääni päälle. Vedin sen heti pois opettajan astuessa luokkaan. Silti opettaja katsoi, että olin tehnyt jotakin sopimatonta. Meillä oli sillä kertaa läksynä osata ulkoa Inarinjärven laulu. Hän määräsi minut luokan eteen pyyheliina pääläellani ja käski minua laulamaan mainitun laulun. Laulua ei kuitenkaan kuulunut. Sen verran hän helpotti, että minun tuli lausua tuo laulu. Niinpä sitten lausuin Inarinjärven laulun luokan edessä pyyheliina pääläellani. Näin, että pojilla oli naurussa pitelemistä. He eivät kuitenkaan uskaltaneet purskahtaa nauruun. Arvaatte, että minua potutti!

Neljännän luokan päättyessä luokka piti valokuvattaman. Opettaja ilmoitti, että kuvaan pääsisivät ne, jotka ajattavat päänsä klaniksi. Silloin otettiin oppilaista vain mustavalkokoryhmäkuvia. Ettei opettajan vaatimus tuntuisi aivan liian mielettömältä, niin todettakoon, että tuohon aikaan oli melko yleisenä tapana, että pojat olivat kesällä pulipäitä. Minun tukkaani ei ajettu. Jonkun muunkin pojan hiukset pysyivät päässä. Tukkaani ei ajettu pois siksi, että ajattamista sinänsä olisi kodissa vastustettu, vaan yksinkertaisesti sen vuoksi, ettei meillä ollut varaa pistää minua parturiin. Opetta-

Tyypillinen valokuva kansakoululuokasta 1930-luvulta, vaikka ei olekaan Kiven koulusta, vaan lahtelaisesta koulusta.

jalle en syytä ajattamatta jättämiseen voinut kertoa. Pääsin kyllä lopulta kuvaan, mutta opettaja rankaisi minua siirtämällä minut muutamaksi päiväksi kolme jonoa alemmaksi.

Tavallista poikkeavampia rankaisutapoja, eikö totta!

Opettajan tapakasvatuksesta

Tottakai oli selvää, että pompattiin ylös, kun opettaja astui luokkaan ja noustiin reippaasti seisomaan vastattaessa opettajan kysymyksiin. Niinhän tuohon aikaan yleisesti meneteltiin, ja hyvä niin. Kohteliaisuuttahan siinä opeteltiin. Myös omalla käytöksellään opettaja välillisesti viestitti meille, minkälaista on kohtelias käy-

tös. Mielestäni hyvin hän tämän onnistui meihin “tartuttamaan”. Seuraava esimerkki olkoon kuvauksena hänen tapakasvatuksestaan. Kyseessä on maantiedon tunti ja tehtävänä on esittää kartalta Valdain ylängön sijainti Euroopan kartalla.

Oppilaat viittaavat. Kyynärpäät lepäävät pulpetin kanta vasten ja kädet ovat pystyssä. Opettaja valitsee yhden halukkaista näyttämään mainitun ylängön kartalta. Oppilaan noustessa opettajakorokkeelle opettaja nousee tuoliltaan, ottaa taulukourusta karttakerpin tarttuen sen kärjestä kiinni ja ojentaa kepin oppilaalle. Oppilas katsoo ensin opettajaa silmiin, tarttuu kepin kädensijaan ja “pokkaa” eli lyö jalkaa ja kumartaa. Tämän jälkeen hän kääntyy luokan puoleen, luo katseen toisiin oppilaisiin ja sanoo: “Tässä on”.

Sitten oppilas menee kartan ääreen, näyttää mainitun paikan, kääntyy uudelleen luokan puoleen katsekontaktein ja lausuu kuuluvalla äänellä: “Valdain ylänkö”. Sen jälkeen hän puolestaan tarttuu karttakerpin kärjestä kiinni, ojentaa sen opettajalle

häneen katsoen, pokkaa ja menee paikalleen. Opettaja kiittää oppilasta kepin vastaan ottaessaan.

Aluksi hommassa oli opettelemista. Tässä työssä hän oli ystävällisen kärsivällinen, mutta piti huolen, että jokainen tehtävän oppi. Lopulta asia opittiin perin juurin niin, että se luontui aivan itsestään: se sisäistettiin.

Sama koski kaikkea antamista ja ottamista: oli muistettava kiittää ja opittava myös käyttämään “olkaa hyvää”. Ovi avattiin aina vanhemmalle ihmiselle. Hän laajensi opetuksen myös käyttäytymiseen julkisissa kulkuneuvoissa ja tiloissa. Lyhyesti sanoen, hän opetti meitä käyttäytymään huomaavaisesti kanssaihmissä kohtaan. Kodeissa pyrittiin samaan. Jotta tällaiseen päästiin, vaati se sitkeyttä kasvattajilta ja tahdonvoimaa sanoa lapsille tarvittaessa “ei”.

Huomaavaisuus teki kanssakäymisen ja yhdessäolon ihmisten kesken miellyttävämmäksi, vaikka moni ahdingossa elikin. Myös huolellisuuteen ja siisteyteen opettajamme jaksoi kiinnittää huomiota. Kouluun tuli tulla ajoissa ja kotitehtävät tuli hoitaa kunnolla. Kirjoituksen tuli olla selvää ja laskennossa numeroiden tuli mahtua ruutuun, yksi kuhunkin, samoin mittayksiköiden tunnukset. Lyhyetkin viivat tuli vetää viivoitinta apuna käyttäen; vapaalla kädellä se ei käynyt päinsä. Oppikirjat, jotka lukuvuoden alussa päällystettiin koulusta saatavalla sinisellä vahvalla paperilla, oli pidettävänä siisteinä: niihin ei saanut tehdä minkäänlaisia merkin- töjä, ei edes kotilaskujen numeroita. Tätä varten oli erillinen kapea, ruudullinen liuska, johon kotilaskut merkittiin. Muiden aineiden kotitehtävät oli muutoin muistettava. Kirjoihin ei saanut syntyä “hiirenkorvia”. Kirjojen lehtiä käännettäessä ei siis saanut vääntää lehteä, vaan sen tuli pysyä suorana. Pulpettiin ei saanut tehdä minkäänlaista töherrystä, viillosta nyt puhumattakaan.

Kuulostaa nykyisellään melko piinalliselta, mutta kun opettajamme oli alusta alkaen johdonmukainen ja antoi oppilaille riittävästi aikaa, tottui tuohon menettelyyn ja oppi jopa pitämään siitä: laskuvihkokin näytti mukavalta huolellisesti tehtyine numeroineen ja suorine viivoineen. Laiminlyönnit kostautuivat “jälkkäreinä” ja alennettuna huolellisuuden arvosanana.

Eihän tällainen aina poikaviikareista herkkua ollut, mutta jälkeinpäin on ollut tyytyväinen näin hoidetusta tapakasvatuksesta. Kaikkea ei ole tullut huitaisten ja sohaisemalla tehtyä tällaisen opin jälkeen. Eri oppiaineiden opetukseen en puutu. Totean vain, että opettajamme oli opetuksessaan selkeäpuheinen, ei hätäillyt ja antoi oppilaan kiirehtimättä vastata.

“Hänen hirmuisuutensa”, kouluhoitaja

Aleksis Kiven koulussa oli sen suuren oppilasmäärän vuoksi päätoiminen kouluhoitaja. Hän oli yksi ja sama henkilö koko sen ajan, jonka Aleksis Kiven koulua kävin. Hän oli varsin asiallinen ja tarkka henkilö, joka tehtävänsä paneutuen pyrki ohjaamaan koululaisia siisteyteen ja puhtauteen sekä antamaan oppilaille hyödyllistä tietoa terveydenhoidosta. Hän kävi tarvittaessa oppilaiden kodeissakin tutustumassa olosuhteisiin ja pyrki auttamaan vaikeissa olosuhteissa eläviä vanhempia oppilaiden elintapojen parantamiseksi. Hän pistäytyi meilläkin muutaman kerran.

Miksi olen otsikoinut tämän jakson varsin voimakkaalla ilmaisulla, selvinnee alla olevasta.

Muutaman kerran lukuvuodessa oli hetkiä, jolloin poikien sydämet alkoivat takoa normaalia kiihkeämmin, ja luokassa syntyi merkillistä hiljaista kihinää. Kesken oppitunnin saattoi näet ovi

aueta, ja sisään astui valkoisessa asussa kouluhoitaja. Silloin tiedettiin, että nyt on tosi kysymyksessä eikä kaikille kunniankukko laula.

Kouluhoitaja suoritti näet luokan edessä olevalla korokkeella jokaista poikaa koskevan puhtaus- ja siisteystarkastuksen.

Korokkeella oli tuoli, jolle kukin poika vuorollaan istuutui. Kouluhoitaja aloitti käsien tarkastuksella. Katsoi, olivatko kädet pestyt ja kynnet leikatut sekä olivatko kynsien alustat puhtaat. Hän vilkaisi myös, olivatko kädet tai ranteet sierettyneet, mikä olisi kertonut sitä, ettei käsiä oltu pesty pitkään aikaan. Sitten seurasivat kasvot ja kaula. Olivatko ne puhtaat ja eihän vain korvantaukset olleet likaiset? Entä hampaat? Olivatko ne pestyt? Sitten koitti tuimin hetki: hiusten ja paidankauluksen tarkastus. Hän haroi tukkaa ja kropeloi paidankaulusta: hän oli täijahdissa. Ja niin se vaan oli, että silloin tällöin joltakulta täitä löytyi. Tällaisen pojan hän kutsui sitten erilliselle vastaanotolle, jossa annettiin ohjeita täiden hävittämiseksi ja määrättiin poika tulemaan jonkin ajan kuluttua uusintatarkastukseen. Saattoipa hän tehdä kotikäynninkin. Hyväksi lopuksi täytyi taskusta kaivaa nenäliina, jos sattui sellainen olemaan mukana.

Tarkastuksen päätyttyä kouluhoitaja ilmoitti koko luokalle oppilaan puhtaustarkastuksesta saaman arvosanan. Jos sai seiskan, puhtauden ja siisteyden laita oli vähän niin ja näin, eli melko heikkoa. Itse valitettavasti kuuluin useammin kuin kerran tämän arvosanan saajiin.

Kerroin, että kouluhoitajan saapuessa luokkaan kuului melkoista kihinää. Tämän synnytti poikien tietoisuus siitä, että asiat eivät olleet kohdallaan, ja silloin itse kukin yritti parantaa omaa tilannettaan siltä osin, kuin se vielä oli mahdollista: joku sylkäisi

kämmeniinsä ja koetti puhdistaa likaisia käsiään pulpetin suojassa; toinen yritti kaivella hampaattensa päältä, mitä niille nyt oli kertynytkään. Eihän kaikilla ollut hammasharjaa olemassakaan. Eräät pyysivät kuiskaten vierustoveriltaan lainaksi nenäliinaa, koska oma puuttui tai se oli niin räässä tai räätä kuiva kappura, ettei sitä hirvinnyt kouluhoitajalle näyttää.

Syvä helpotuksen huokaus oli aistittavissa luokassa kouluhoitajan suljettua luokan oven käyntinsä jälkeen. Huh! Tämä julkinen puhtaustarkastus toisten oppilaiden läsnä ollessa oli seikka, joka nolotti ja pelotti samalla kertaa: olihan tosi kurjaa erityisesti silloin, kun tää löytyi hiuksista tai paidankauluksesta. Niinpä vielä näin monien vuosien kuluttua jakson otsikko muotoutui kuin itsestään sellaiseksi kuin sen olen kirjoittanut.

Varattomien oppilaiden avustamisesta

Avautui luokan ovi yllättäen muistakin syistä, mm. silloin, kun koulun vahtimestari – hurjan iso mies muuten – astui sisään kantaen sylissään varattomien vanhempien lapsilleen anomia vaatteita ja jalkineita. Opettaja jakoi nämä sitten asianomaisille oppilaille luokan nähden. Vaatteet oli valmistettu tietynlaisesta sarkakankaasta, joten ne erottuivat muiden asusteista. Ulkoasusta näkyi siten heti lapsen kotitausta tässä suhteessa. Samaa on sanottava kengistä: vahvat janturat ne olivat, mutta helposti erotettavissa kaupoista ostetuista kengistä.

En voinut ymmärtää sitä, etten minä saanut vaatteita enkä edes kenkiä, vaikka varattomuutemme vuoksi sain kouluruokaa ja pääsin kahtena kesänä kesäsiirtolaankin, mikä oli tarkoitettu vähä-

varaisten vanhempien sairaalloisille lapsille (lapsuuteni kaksi ihaninta kesää muuten). Perheessämme oli nyt viisi lasta, ja isä oli entistä useammin pitkillä sairauslomilla, jolloin hänen palkkansa aleni ajoittain jopa puoleen. Oletan vanhempieni hakeneen ainakin kenkiä minulle myönnettäväksi.

Ajoittain perheemme ahdinko oli niin ankara, etten kerta kaikkiaan saanut uusia kenkiä, eikä kenkiäni ollut varaa viedä suutariinkaan, vaikka niissä päkiän kohdalla oli kummassakin kengänpohjassa suuri reikä. Tuohon aikaan palasokeria myytiin isohkoissa kilon laatikoissa, jotka oli valmistettu paksusta pahvista. Tällaisesta laatikosta leikkasin useana iltana pohjalliset. Ne vain kuluivat hyvin pian puhki. Varsinkin kun sattui sadepäivä, niin hetihän nuo pahvit “sulivat” ja jalka oli koko koulupäivän märkä. Kerran minua erityisesti hävetti, kun tällaisena sadepäivänä meillä oli voimistelua. Minkäänlaista urheiluasuaahan meillä ei ollut; riisuimme ainoastaan kengät jaloistamme. Minulta jäi sukistani märkiä jälkiä lattiaan. Silloin olisin totisesti halunnut olla jossakin muualla kuin siinä salissa.

Nöyryyttävää oli myös, kun muutaman kerran jouduin pitämään ison siskoni varsikenkiä, jotka olivat tyystin erilaiset kuin poikien vastaavat. Kyllä siinä joutui muutaman letkauksen “likkojen” kengistä kuulemaan.

Eipä ihme, että sairastelin usein ja minua harmitti, kun sanottiin äidille, että onpa tuo teidän poikanne kovin kalpea lapsi.

Melkomoinen luokkaretki

Keväisin lähdettiin retkelle jonnekin lähialueelle, kuten Seuraasaareen, Korkeasaareen jne., ei sen kauemmas. Vain kuudennella luokalla tehtiin poikkeus: silloin luokka matkusti Tallinnaan.

Jokainen joutui kustantamaan matkansa itse. Matka maksoi silloista rahaa 150 mk. Se oli summa, jonka saamiseen minulla ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia, joten jouduin jäämään luokkaretkeltä pois.

Mieleeni on erityisesti jäänyt kuitenkin muuan retki Korkeasaareen siihen liittyneen poikkeuksellisen tapahtuman vuoksi. Tänäkin päivänä se ilmeisesti herättäisi huomiota katsojissa, saati tuohon aikaan, jolloin asiasta käsitykset olivat peräti erilaiset kuin nyt. Muistelen, että tuo retki tehtiin joskus viidennellä luokalla. Emme siis enää olleet aivan pikkupoikia.

Korkeasaari on vuosikymmenet ollut monen helsinkiläisen ja monen ulkohelsinkiläisenkin koululaisen mielipaikka.

Oli lämmin päivä. Liikuskelimme saarella pikku hiljaa häkiltä häkille. Meillä oli vallan kiva olla. Iloamme nostatti vielä se, että karhuemo oli saanut poikaset. Niitä oli kolme. Ne olivat jonkin aikaa aiemmin syntyneet. Poikasia oltiin siirtämässä jonne-

kin. Hoitajan mukana ne kulkivat vapaasti. Saimme läheltä seurata niiden leikkimistä ja kulkua. Näky oli vallan verraton. Ne etenivät melko nopeasti. Me tietenkin pyrimme seuraamaan karhuja, jolloin opettajamme, iältään jo noin 66-vuotias, jäi meistä hieman jälkeen.

Silloin näimme jonkin matkaa edessämme yksittäisen marakatin. Karhunpojat saivat nyt mennä menojaan. Marakatti oli jo jotakin vallan muuta. Olimmehan nähneet kaduilla silloin tällöin posetiivareita marakatteineen. Ne, jos mitkä, olivat lapsia kiinnostaneet.

Tämä marakatti oli asetettu tavallista näkyvimmin esille tavalla, joka ei enää kävisi päinsä ja joka herätti meissä samalla kertaa sekä ilon että säälin tunteita. Eläin oli kahlehdittuna paaluun kevyellä pitkällä ketjulla. Ketju salli marakatin liikkua kohtalaisen suurella säteellä. Alue oli ympyrän muotoinen ja sitä ympäröi kaide, jolla marakatti saattoi liikkua ja sillä tavoin tulla lähelle ihmisiä. Marakatilla oli päässään fetsilakki, kuten posetiivareiden lemmikeilläkin. Paikka oli lähellä ravintolaa. Lasten iloksi tämä yksinäinen marakatti oli kaiketi pantu näytteille.

Kun tulimme marakatin luo, se istui ympyrän keskellä olevan paalun päällä ja – voi hyvät ihmiset sentään ja voi kauhistus – se tyydytti itseään. Meillä oli lentää silmät päästä. Hämmennyksemme purimme jonkinmoiseen hölötykseen ja kovaan pulinaan, mutta eläin ei ollut moksiskaan. Kiivain liikkein se kaksin kourin jatkoi puuhaansa. Nyt kiihdytti opettaja askeliaan arvaten, että jotakin merkittävää oli tekeillä ja tuli paikalle. Nähdessään marakatin tekemiset hän alkoi hirveällä touhulla hätistää meitä pois. Ympyrä oli kuitenkin aika suuri ja poikien pulina äänestä, joten hän ei tahtonut saada ääntään kuuluviin, emmekä me olleet häntä kuulevinamme. Hetken kuluttua oli jo kuitenkin parasta lähteä, jottei jälkeenpäin tulisi “tupen rapinoita”.

Meillä tietenkin riitti puhetta asiasta Korkeasaaren lautassa ja vielä kauan jälkeenkin päin. Opettaja ei ottanut retkeä koulussa seuraavana päivänä lainkaan puheeksi. Ymmärrettävästi! Eihän lisääntymisestä puhuttu koulussa silloin edes eläinten osalta. Elimistä puhumattakaan!

Elokvissa ja Kansallisteatterissa

Opetuksen elävöittämiseksi Helsingin koululaisia vietiin lukukausittain vuonna 1910 valmistuneeseen Kallion kansakoulussa sijainneeseen elokuvateatteriin. Puhun teatterista enkä elokuvaluokasta, koska tuo suurehkon luokkahuoneen kokoinen tila piti sisällään aidon, hieman nousevan katsomon sekä erillisen tyypillisen konehuoneen. Elokuvatila purettiin joskus 1970-luvulla ja muutettiin tavanomaiseksi koulutilaksi. Minusta sillä olisi ollut ainutlaatuisena, maan ainoana tähän tarkoitukseen rakennettuna opetustilana kulttuurihistoriallinen säästöarvonsa.

Niinpä mekin aika ajoin marssimme Aleksis Kiven koulusta Kallion koulun leffaon. Filmit olivat lopen kuluneita, ikään kuin filmaus olisi sateessa tapahtunut. Elokvat esittivät Suomen luontoa, sen maataloutta ja elinkeinoelämää. Uitot ovat erityisesti jääneet mieleen; ehkä niissä oli jotakin pojan kannalta mielenkiintoista. Lisäksi näytettiin historiallinen elokuva Kustaa Vaasasta sekä Robinson Crusoe. Näitä tiedettiin odottaa, ja jännittäviä ne olivatkin.

Kansakoulun kuudensien luokkien oppilaat Helsingissä tiesivät odottaa suurta teatteritapahtumaa, pääsyä ilmaiseksi Kansallisteatteriin katsomaan jotakin näytelmää!

Helsingissä vaikutti tuohon aikaan kuuluisa kauppaneuvos Nyman. Ilmeisesti hän oli hyvin kulttuurihenkinen ja lapsiystävällinen. Hän näet lahjoitti vuosittain edellä mainitun kuudesluokkalaisten teatterikäynnin. Niinpä meidänkin luokkamme suuntasi kohti tuota maineikasta teatteria, jossa meistä tuskin kukaan oli aiemmin käynyt. Hiukset oli kammattu, kasvot ja kädet pesty ja kovasti yritettiin olla siistin näköisiä. Näimme näytelmän Punahilkka. Oikein kiva se oli, vaikka meistä se muka oli liiaksi pikkulapsille tarkoitettu. Olimmehan mielestämme isoja poikia!

Koulunkäynnin äkillinen keskeytyminen

Syyskuun alussa 1939 jatkoin Aleksis Kiven koulussa koulunkäyntiäni jatkokoulussa (sittenkin kansalaiskoulu, eli nykyisin peruskoulun yläaste). Tuskin oli päästy koulun alkuun, kun lokakuussa viranomaiset kehottivat äitejä ja lapsia siirtymään maaseudulle turvaan mahdollisen sodan jaloista. Koulunkäynti keskeytyi. Äitini vei meidät lapset syntymäkotiinsa Viitasaarelle. Matkustimme sinne ikivanhassa ensimmäisen luokan vaunussa junassa, joka oli hirmuisen pitkä ja jossa oli kaikenlaisia vaunuja. Tämä juna, kuten muutkin junat ja linjurit, oli täpötäynnä. Jyväskylässä vaihdoimme linja-autoon. Marraskuun puoliväliin mennessä maan hallitus ilmoitti, että evakosta voidaan palata, koska sotaa ei tule. Niin evakossa olleet ihmiset sitten tekivätkin. Ja koulutkin avasivat ovensa uudelleen. Koulutyö jatkui.

Sitten koitti marraskuun 30. päivä...

Luokkamme sattui olemaan voimistelutunnilla. Hälytyssireenit alkoivat soida. Pojat ryntäsivät salin ikkunoille katsomaan, mistä

Talvisodan pommitukset pelottivat koululaisia ympäri Suomen. Varsinkin Etelä-Suomen kaupungeissa oli usein pommituksia. Yllä oleva kuva on Helsingin pommituksista.

oikein oli kyse. Oliko syttynyt suurpalo vai mikä? Silloin huusin: "Se on ilmahälytys!" Ryntäsimme suin päin pukuhuoneeseen ja vedimme kengät jalkaan. Itse kukin syöksyi suin päin

ulos. Useimmat lienevät juosseet kotiinsa. Niin tein ainakin minä. Asuimme Vilhovuorenkujalla, jonne koulusta ei ollut kovin pitkä matka. Äidin kanssa me lapset menimme Marjatanmäelle (nyk. Katri Valan puisto) seisomaan. Oli näet neuvottu, että siviiliväestö voi mennä aukeille paikoille suojaan, koska vihollinen ei pommita tai ammu siviiliväestöä. Vaara ohi -merkin jälkeen menimme kotiin. Sitten kuulimme uutisista, että vihollinen on ampunut mm. Torkkelinmäelle kerääntyneitä ihmisiä. Kaikkia kehoitettiin hakeutumaan pommisuojaan; missään tapauksessa ei saanut hakeutua enää aukioille.

Seuraavana päivänä jouduimme hälytyksen alkaessa ja räjähdysten kiiriessä hakeutumaan Pääskylänrinteellä sijaitsevan kivitalon pihamaan alla olleeseen suureen autotalliin, jonne johti jyrkästi laskeutuva käytävä. Sinne juoksi kadulta myös muita ihmisiä. Tallin katosta kajasti valoa panssarilasin läpi. Sen huomasimme vasta, kun olimme laskeutuneet käytävää alas. Kukaan ei tietenkään ollut lasikaton alla, vaan niin reunoilla kuin suinkin. Sitten putosi palopommi viereiseen naapuritaloon, joka leimahti tuleen. Samalla kaatuivat autotallin ovet, ja savua alkoi tunkeutua talliin sekä ovensuuaukon että osittain murtuneen panssarilasin läpi. Niinpä me kaikki autotalliin hakeutuneet jouduimme syöksymään ulos ja jokainen hakeutui kuka minnekin. Me jäimme muutamien muiden ihmisten kanssa seisomaan vastapäisessä talossa sijainneen Elannon ravintolan sisäänkäynnin edessä olevaan aukeaan tilaan. Pian hälytys oli ohitse ja menimme kotiin. Sitä seuraavana päivänä, joka oli hyvin kylmä, meidät kuljetettiin kuorma-auton lavalla Karjalohjalle. Sieltä tulimme kuitenkin seuraavan vuoden alussa kotiin, koska kolme nuorinta sisarustani lähetettiin sotalapsiksi Ruotsiin. Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 koulut pidettiin koko kevään suljettuina.

Kesken jääneen jatkokoulun suoritin loppuun supistetussa muodossa välirauhan aikana entisessä koulussa iltaopiskeluna, koska päivisin tein kokopäivätyötä asiapoikana.

Opettajani tällä jatkokoulun liikelinjalla toimi muuan maisteri Paavo Kuosmanen, joka myöhemmin johti jonkin aikaa kouluhallitusta ja sen uudelleen organisoiduttua v. 1970 mainitun viraston vapaan sivistystyön osastoa. Muutamina kesinä hän toimi Helsingin Opettajakorkeakoulun opettajakoulutuksen poikkeusvalmistuksen johtajana. Tähän koulutukseen osallistuin kesinä 1954 ja 1955. Kurssin alkajaistilaisuuden nimenhuudossa hän tiedusteli, mistä nimeni oli hänelle tuttu. Minun oli kerrottava olleeni hänen oppilaansa liikelinjalla Aleksis Kiven koulussa 1940-1941. Myöhemmin minulle avautui mahdollisuus työskennellä samassa virastossa hänen kolleganaan, tosin eri osastolla.

Tällä tavoin olen ollut aikuisiässä kahden opettajani työtoveri, mikä mielestäni on suhteellisen harvinainen sattuma. *

*Tämä artikkeli on saatu kouluneuvos Sven Gladhin jäämistöstä. Sen luovutti taittajalle prof. Martti Kuikka ja artikkelin on käynyt läpi muistelma kirjoittajan poika Erik Gladh.